

УДК 94(977.74) :377-055.25"1856"

DOI: 10.31651/2076-5908-2022-1-68-74

КОРОБЧУК Анна Сергіївна,

асистентка кафедри філософії, політології,
психології та права Одеської державної академії
будівництва та архітектури,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9125-7036>,
e-mail: korobchuk@ogasa.org.ua

РЕЕВАКУАЦІЯ: ПОВЕРНЕННЯ ОДЕСЬКОГО ІНСТИТУТУ ШЛЯХЕТНИХ ДІВЧАТ ДО ОДЕСИ (1856 р.)

***Анотація.** З початком Кримської війни стара будівля одеського інституту шляхетних дівчат стала небезпечною для розташування жіночого закладу освіти, тому керівництвом було порушено клопотання про переїзд. У статті розглянуто процес вирішення головної проблеми Одеського інституту шляхетних дівчат після Кримської війни – повернення установи з евакуації у Вознесенську до Одеси. Наукова новизна полягає в тому, що вперше розглянуто питання реевакуації одеського інституту шляхетних дівчат. За результатами перемовин інституцію було розміщено у стінах Рішельєвського лицю, що мав у той час переїхати на нове місце на умовах оренди. За угодою сторін розмір орендної платні було зафіксовано у розмірі 4000 руб. на рік, а термін перебування Інституту в цій будівлі між сягати трьох – чотирьох років.*

***Ключові слова:** Кримська війна, Одеський інститут шляхетних дівчат, ВУІМ, евакуація закладів освіти, рада інституту шляхетних дівчат.*

Постановка проблеми. Події російсько-української війни призвели до того, що значна кількість українців змушена була залишити свої домівки. Статус тимчасово переміщених закладів вищої освіти у 2015 р. отримали 18 державних ЗВО, які розміщувалися на окупованих територіях. На сьогодні в реаліях військового стану активно продовжується освітній процес в закладах середньої та вищої освіти в дистанційному форматі. Багато школярів, студентів, викладачів евакуювалися з рідних міст та мають статус внутрішньо переміщених осіб або біженців закордоном. Не має сумніву, що ми станемо свідками їхнього повернення на малу батьківщину і побачимо процес реевакуації. Треба зазначити, що на півдні України подібні ситуації траплялись ще у позаминулому столітті. Чи не найбільшим потрясінням для Російської імперії у ХІХ ст. стала невдача для неї Кримська (Східна) війна (1853–1856 рр.). Одним з епізодів бойових дій тої війни стало бомбардування Одеси англо-французьким флотом 10 квітня 1854 р. Вихованцям та вихованкам закладів освіти загрожувала небезпека і тому було вжито низку заходів щодо їхнього захисту, у т. ч. евакуаційного характеру.

Мета. Розглянути процес вирішення головної проблеми Інституту у післявоєнний час – повернення з евакуації: переїзд установи з Вознесенська до Одеси. Також простежити механізм передачі Інституту будівлі Рішельєвського лицю.

Джерельна база дослідження охоплює матеріали двох архівних справ, що зберігаються в фондах Російського державного історичного архіву. У Ф.759 «Собственная Е.И.В Канцелярия по учреждениям имп. Марии» міститься справа «Дело о возвращении в Одессу воспитанниц Одесского института эвакуированных на время военных действий в городе Вознесенск, и о предоставлении для временного помещения зданий Рижельевского лицея» [1]. Ця справа охоплює документи 1856-1858 рр. Серед них: клопотання РІ, доповідні ГР до статс-секретаря, звернення до Андрія Логіновича Гофмана який впродовж 1842-1860 рр. займав посаду статс-секретаря у справах управління установами Відомства імператриці Марії [2, 395] та ін. Доповнює цю інформацію матеріали справи «Дело о временной передаче старого здания Рижельевского лицея под Одесский институт благородных девиц до окончания постройки здания института. 29 июня 1856 г. – 3 июня 1858 г», що зберігається у фонді 733 «Департамент народного просвещения» у якій окрім документації з питання переїзду Інституту наявна схема старих приміщень Лицею [3]. Деталей додають відомості з літопису Олександрійської церкви, яка була при Інституті за період 1852 – 1870 рр. «Літопис...» належав Одеському товариству історії та старожитностей [4].

Переїзд пансіонерок до Вознесенську згадується в праці М.І. Ленца «Бомбардирование Одеси (10 квітня 1854 року)». Основною роботою з історії Інституту є «Краткий

исторический очерк 50-летия Одесского института благородных девиц» (1879) [5], а серед пласту досліджень різноманітних аспектів функціонування Ліцею заслуговує на увагу робота «Крізь призму пам'яті і часу: Одеський Рішельєвський ліцей у спогадах сучасників» [6] (упорядниці – О.О. Синявська), яка охоплює основні віхи діяльності установи. Однак, в цих дослідженнях лише опосередковано згадуються евакуація Інституту до Вознесенську і повернення інституції до Одеси.

Одеський інститут шляхетних дівчат (далі – Інститут) було евакуйовано до міста Вознесенськ. Освітня установа являла собою закритий привілейований заклад жіночої освіти, який належав до першого розряду відомства установ імператриці Марії Федорівни [7]. Впродовж 1834-1857 рр. Інститут очолювала вдова генерал-майора Катерина Олексіївна. До початку Кримської війни освітній заклад займав чималу ділянку між вулицями барона Штігліца (нині композитора Ніщинського), Інститутській (Дідріхсона) і Зовнішнім бульваром (Мечникова) [8]. Однак, будівля спроектована відомим італійським архітектором Франческо Бофо, який знаменитий проектом Гігантських (Потьомкінські) сходів, не витримала землетрусів, а через постійне зростання кількості вихованок виникла нагальна потреба в розширенні території установи. Тому, в 1853 р. Будівельна комісія ініціювала будівництво нової триповерхової будівлі інституту [5, 16]. Небезпека війни змусила перевести інститут до м. Вознесенську. З 1817 р. згадане місто стало частиною Новоросійського військового поселення, а у зв'язку з візитом до Вознесенську імператора Миколи I у міському парку було збудовано два палаци [9, 56]. В одному з них на період Кримської війни й облаштувався Інститут [3, арк. 1]. Однак, Рада інституту та канцелярія продовжували функціонувати в м. Одеса [10, 344].

Питання про приміщення Інституту було врегульовано лише тимчасово, на період війни. Будівництво нової будівлі закладу потребувало не лише значних витрат, але й часу, через це питання повернення закладу освіти з евакуації поставило перед керівництвом низку питань: офіційний дозвіл, фінансування переїзду – як додаткові витрати, транспортування, приміщення, кадри тощо.

Сучасник тих подій Микола Іванович Ленц (1830-1906) – тоді вчитель повітового училища, а невдовзі після війни – вчитель російської мови в Інституті, у своїй праці «Бомбардування Одеси (10 квітня 1854 року)», що була опублікована в «Записках Одеського товариства історії і старожитностей» (1906 р.) так описував переїзд одеських інституток: «...Лякаючись постійних вистрілів – деякі гучно ридали. Це був караван вихованок Одеського шляхетного інституту, які переїжджали до Вознесенську, де було для них підготовлено приміщення в Царському палаці на весь час війни» [11].

Головний тогочасний чоловічий заклад освіти в регіоні – Рішельєвський ліцей (далі – Ліцей) розміщувався в 2-х поверховій будівлі, що належала одеському купцю Вагнеру та виходила на дві вулиці: Катерининську і Дерибасівську, та на Ланжеронівський провулок [6, 182]. Однак, керівництво установи готувалося до переїзду в нову будівлю на вул. Дворянській, а водночас розглядало варіанти розпорядження тогочасними приміщеннями Ліцею. Саме через це у складний воєнний час переплелися долі двох елітних закладів освіти XIX ст. – Ліцею, що перебував під управлінням Міністерства народної освіти та Інституту, який підпорядковувався Відомству установ імператриці Марії (інша назва – IV відділ Власної Їого Імператорської Величності канцелярії). Інститут сплачував на користь запасного капіталу жіночих закладів освіти, а у разі потреби керівництво мало змогу клопотати про виділення певної суми з даних збережень. У свою чергу, справи Ліцею були підконтрольні керівництву установи, попечителю Одеського навчального округу, міністерству народної освіти.

Представники РІ повідомляли, що 1855 р. розпочалась будівництво нових будівель для Інституту. Завершення будівельних робіт планувалося не раніше ніж через чотири роки. Керівництво установи у зв'язку з переїздом отримало низку клопотів і викликів. Насамперед, приміщення були непристосовані для розміщення в них закладу освіти, а також віддаленні один від одного [3, арк. 1]. Водночас виникла проблема кадрів, які б в умовах евакуації забезпечили надання якісної освіти та виховання пансіонеркам. На той час, кваліфіковані педагоги охочіше бажали працювати в державних та приватних закладах освіти у портових містах. Однак, найбільшу проблемою у скрутний час стало фінансове становище Інституту, що унеможливлювало виплати гідної та регулярної заробітної платні вчителям та персоналу.

15 червня 1856 р. РІ було поставлено на розгляд ГР питання про повернення Інституту з Вознесенську. Оскільки в старе приміщення інституції з міркувань безпеки повертатися панянкам було не раціонально, то розв'язання потребувала головна проблема – нова будівля для закладу. Оскільки варіант оренди приватної будівлі не вдалося реалізувати через потребу значних витрат на облаштування в ній жіночого закладу освіти, то у пошуках альтернатив, РІ запропонувала розглянути питання про переїзд до старої будівлі Лицею, де розташовувався на той час військовий шпиталь [3, арк. 1зв.]. Насамперед, задля засвідчення безпечності будівлі керівництво Інституту звернулося з проханням до Будівельного комітету про проведення кваліфікованого огляду.

Технічна комісія Будівельного комітету зробила висновок, що з ліквідації тріщини, приміщення було б цілком безпечно для облаштування в ньому жіночого закладу освіти на період три-чотири роки. РІ, яку представляв граф О.Г. Строганов акцентувала увагу на тому, що успішне функціонування Інституту та його фінансова благонадійність на пряму пов'язана з поверненням установи до Одеси, а розміщення закладу освіти в старих приміщеннях Лицею дозволило б уникнути зайвих витрат.

У зверненні до міністра народної освіти від 27 серпня 1856 р. вказувалося, що вчасне закінчення ремонтних робіт у новій будівлі чоловічої установи залежить від поставок з закордону мармурних та трієстінських плит. У свою чергу, було укладено угоду про закупівлю цих плит до січня наступного року [3, арк.10 зв.].

Впродовж 1853-1856 рр. попечителем Одеського навчального округу був П.Г. Демидов. За нетривалий час чиновник відзначився тим, що неодноразово клопотав перед вищим керівництвом про фінансування закладів освіти, а також зробив свій вагомий внесок в трансформацію Лицею в університет [12]. Відповідаючи на запит про переміщення Інституту до старого приміщення Лицею, він зацентрував увагу, що досить важко спрогнозувати, коли саме буде завершено ремонтні роботи в новій будівлі. Однак, посадовець наголосив, що здійснювалися необхідні заходи для того, щоб це відбулось не пізніше літа 1857 р. [1, арк.1].

У доповідній записці попечителя Одеського навчального округу «О старых зданіях Ришельевского Лицея» від 14 липня 1856 р. [3, арк.6] вказувалося, що переїзд був можливим при виконанні наступних умов: під Інститут відводилося частина приміщення, а інша частина, що по вул. Катерининська мала бути проданою після переїзду Лицею до нової будівлі. Також, Інститут мав сплачувати орендну плату, яка б витрачалася на «квартирні гроші», оскільки штатної суми на ці видатки у закладу не вистачало. Ремонтувати приміщення інституція мала б за власний кошт.

Директор Лицею (1853-1857) Микола Никифорович Мурзакевич вказував на доцільність надання Інституту всього приміщення, бо при продажі частини будівлі у жіночого закладу освіти виникли певні перешкоди, особливо при бажанні нового власника приміщень проводити ремонтні роботи. В умовах евакуації, окрім проблем з приміщенням мали місце питання про необхідність докомплектації службового персоналу Інституту. Насамперед, допомоги потребував ротмістер Мар'янов, який, виконуючи військові обов'язки, не мав змоги належно піклуватися про казну закладу освіти. Вирішення вказаної проблеми розглядалось в двох варіантах: направити представника РІ до Вознесенська або виділення щомісячної виплати для зарплати писаря, яким міг бути представник з відставних нижніх чинів. Генерал-лейтенант Щербинський висловив прохання найняти в штаб закрійника, якому б виплачувалась зарплатня в розмірі 70 руб. на рік та ключника, який мав відати господарчими справами за 115 руб. платні за рік. Останній звернув також звернув увагу на необхідності писаря, оскільки в цей час збільшилась необхідність в листуванні [1, арк.5]. Причиною відсутності в штаті Інституту закрійника і ключника була викликана скороченням кількості вихованок. Відповідно наголошувалося, що при поступовому збільшенні кількості підопічних виникала необхідність повернення обслуговуючого персоналу установи.

Попередньо розглядався можливим варіант відрядження до Вознесенська писаря канцелярії. Однак, це унеможлиблювалося тим, що зріс документообіг зі справи повернення Інституту до Одеси, а також листуванням, що пов'язане з щорічними прийомами до установи вихованок. РІ підтримала клопотання про винаймання працівників, з вказаними сумами заробітку. Відповідно писар отримав обов'язок введення касової книги. Головній Раді Жіночих закладів такі кадрові зміни пояснювались тим, що звільнення працівників являло собою вимушений захід під час евакуації Інституту з Одеси до Вознесенську.

У зверненні до А.Л. Гофмана наголошувалося, що враховуючи звернення до вищих інституцій відсутні перешкоди для переїзду Інституту на три або чотири роки на умовах оренди старої будівлі Ліцею, повернення до Одеси вихованок установи мало б відбутися літом 1857 р., [1, арк.14] аби вони мали змогу облаштуватися на початок нового навчального року.

Посівши в 1856 р. посаду попечителя Одеського навчального округу Микола Іванович Пирогов з ентузіазмом погодився взяти під контроль питання переїзду закладів освіти. Наголошувалося, що стара будівля була небезпечною, а питання побудови було ще далеким від завершення, то як тимчасовий захід Інститут у свій час було евакуйовано до Вознесенську. Він погодився з тим, що поділ будівлі на дві частини, одна з яких мала піти на продаж, був би незручним для Інституту. Ним було наголошено на перспективі у майбутньому розмістити гімназію в старій будівлі Ліцею [3, арк.19]. Проте, від 25 січня 1857 р. посадовцю А.Л. Гофману повідомили про можливість дострокового повернення вихованок до Одеси та передачу старих будівель Ліцею для розміщення установи.

Надалі актуалізувалося питання орендної плати за використання вказаних приміщень Ліцею. 5 квітня цього ж року ГР підтвердила відсутність перешкод для переїзду Інституту до серпня. Відповідальним за виконання цієї справи було назначено попечителя Одеського навчального округу М.І. Пирогова. РІ виступила з клопотанням до останнього передати у розпорядження керівництву інституції старе приміщення Ліцею не пізніше червня, оскільки на початок нового навчального року вони мали облаштувати будівлю під жіночий заклад освіти, а згодом перевезти дівчат з Вознесенську.

М.І. Пирогов погодився з проханням ще й через те, що мав на меті до травня вирішити проблему з меблями для нового приміщення Ліцею. Будівельному комітету цього закладу освіти було наказано вжити необхідних заходів задля того, щоб роботи у новому приміщенні завершилися не пізніше кінця травня. Відповідно міністерство народної освіти турбувало питання про те, що для своєчасного переїзду Інституту потрібно було провезти ряд реорганізацій. РІ виступила з ініціативою доручення архітектору-будівничому нових інститутських будівель Никифору Никифоровичу Черкунову, який у цей час обіймав займав посаду архітектора 4-ї частини міста в Одеському будівельному комітеті [13], скласти кошторис першочергових ремонтних робіт, що необхідні для комфортного розміщення інституцій [3, арк.28]. Для перевірки кошторис було відправлено до місцевого Будівничого комітету. Також, повідомлялося про неможливість повного розрахунку за всі витрати, що пов'язанні з переїздом до старої будівлі Ліцею власними ресурсами. Попередньо звірений профільними інстанціями кошторис для остаточного затвердження обіцяно було надіслати ГР.

6 травня 1857 р. новоросійський і бессарабський генерал-губернатор граф Олександр Григорович Строганов зателеграфував статс-секретарю А.Л. Гофману про те, що кошти в Інституті відсутні. Він виступив з проханням виділити на потреби Інституту 7356 руб. А.Л. Гофман в свою чергу звернувся з аналогічним клопотанням до Петра Георгійовича, принца Ольденбургського, який з 1845 р. очолював ГР.

ГР прийняла до уваги те, що у жіночого закладу освіти виникли фінансові проблеми після вимушеної евакуації інституції до Вознесенську. Серед головних причини цих труднощів чиновники виділяли: скорочення кількості вихованок і значний ріст цін на речі першої необхідності. Наголошувалося, що в жовтні 1855 р. із схвалення імператора Олександра II Інституту було виділено 4521 руб. 70 к. для покриття витрати пов'язаних з відкриттям нижчого (молодшого) класу. До повернення Інституту до Одеси керівництво інституції мало щорічно звітуватися перед ГР про економічне становище з метою отримання додаткових асигнувань з процентного капіталу.

Наступного року керівництво закладу освіти повідомило ГР про те, що у зв'язку з підвищенням цін в першій половині року на продукти харчування було витрачено 1159 руб. 67 к. [1, арк.26]. У другій половині 1856 р. додаткові витрати зросли з причини збільшення штату панянок. Відповідно за рік додаткові витрати сягнули суми у 2319 руб. 35 коп. Керівництво Інституту звертало увагу на те, що серед 22 вихованок, які щойно поповнили ряди пансіонерок лише за двох своєкоштных мали надіслати 572 руб.

Після звіту висувалося клопотання про асигнування з відсотків капіталу 7356 руб. 5 к. на потреби Інституту в наступному році. ГР прийняла рішення про те, що витрати є обґрунтованими та запросила дозвіл у імператора на виділення вказаної вище суми на

потреби Інституту. У зверненні О.Г. Строганова до А.Л. Гофмана вказувалося, що сума 7356 руб. розподілялась на наступні витрати. По-перше, 5036 руб. 70 к. потреби, що пов'язані з поверненням установи з евакуації, а по-друге, 2319 руб. 35 с к. сріблом для компенсації минулорічних витрат на харчування.

Графу О.Г. Строганову повідомлялося, що принц Ольденбургський задовільнив клопотання та дозволив повернутися жіночим закладам освіти Одеси та Керчі, а також привести до належного стану будівлі, де б вони мали розташуватися.

Від 12 червня 1857 р. міністерства народної освіти довели до відома А.Л. Гофмана про те, що вбачають об'єктивною орендну плату Інститутом в розмірі 4000 руб. сріблом щорічно. Керівництво Лицею обґрунтувало цю суму тим, що приміщення були б продані за 100 тис. руб., а заклад отримував б відсотків не менше 4000 руб. за рік [3, арк.11]. Водночас Н.Н. Черкунову було доручено скласти кошторис для облаштування старих приміщень Лицею під потреби Інституту [3, арк.28]. Ремонтні роботи планувалося завершити на початку серпня, але через пофарбовану масляною фарбою підлогу переїзд вихованок мав відбутися лише в кінці цього місяця [3, арк.28 зв.]. Водночас в середині червня розпочалося перевезення майна Лицею до нової будівлі [3, арк.29].

РІ сповістила А.Л. Гофмана, що сума, яку висунуло керівництво Лицеєм була обґрунтованою, однак Інститут не мав змоги її сплатити за рахунок власних ресурсів й клопотав про виділення суми з коштів Відомства. Також, 29 червня 1857 р. з канцелярії Тимчасового розпорядчого комітету з улаштування Південних поселень до IV Відділу було сповіщено про терміни повернення Інституту до м. Одеса, бо будівля в якій перебував заклад в м. Вознесенськ надана Військовому відомству [1, арк. 39].

РІ сповістила А.Л. Гофмана про те, що 25 серпня установа остаточно звільнить приміщення, що належало Військовому відомству, а через два дні планувалося, що вихованки почнуть облаштовуватися в старому приміщенні Лицею. Попередньо в доповідній записці від 5 серпня директор Лицею Павло Васильович Беккер повідомив, що Лицей остаточно передав старі приміщення під Інституту [3, арк.30]. Для комфортного перевезення керівниці Інституту, класних дам, вихованок, а також усіх необхідних речей граф О.Г. Строганов пропонував звернутися до контр-адмірала, головного командира Миколаївського порту Григорія Івановича Бутакова з проханням про виділення двох пароплавів. Водночас архітектурно-будівничому Н.Н. Черкунову було доручено без затримок розпочати господарські роботи в старих приміщеннях Лицею задля комфортного облаштування Інституту.

Звернувшись до Г.І. Бутакова, керівництво закладу освіти отримало відповідь про те, що жоден з пароплавів Чорноморського відомства за своїм технічними характеристиками не мав змоги дійти до Вознесенська. Виходячи з цього, РІ відправила аналогічне клопотання до головної контори Російського товариства пароплавства і торгівлі (РТППТ) в Одесі [1, арк.44].

Архітектор-будівничий Н.Н. Черкунов повідомив про те, що 8 серпня планувалося завершення ремонтних робіт, а через два дні мав відбутися візит Технічної комісії, яка мала би затвердити виконання робіт. Відповідно, РІ звернулася до контори РТППТ з проханням про виділення пароплаву на останні числа серпня. Представництво Інституту отримало позитивну відповідь. Установі виділявся пароплав «Николаев» («Anglesia»), який нещодавно був проданий РТППТ з Англії [14]. Пароплав мав вирушити з Одеси 24 серпня, а наступного дня зупинитися в поселенні Ракове, що в 7 верстах від Вознесенська.

Водночас по завершенню ремонтних робіт в старому приміщенні Лицею, розпочалося перевезення меблів під контролем секретаря РІ титулярного радника В.М. Спрудіна. На порядку денному стояло питання про облаштування лазарету, дортуарів (спальних кімнат вихованок) та класних кімнат.

27 серпня 1857 р. на однопалубному товаро-пасажирському пароплаві «Николаев» повернувся з евакуації Одеський інститут шляхетних дівчат у складі 59 вихованок, помічниці керівниці закладом, трьох класних дам та ін. службовців установи. З радістю зустрічали панянок на пристані військово-практичної гавані як службовці, так і батьки з родичами. Серед них: виконуючий обов'язки члена Ради з господарської частини, статський секретар Дмитро Олександрович Байков; секретар Ради, титулярний радник Микола Іванович Спрудін. З пароплаву інститутки перемістилися в екіпажі батьків та родичів й вирушили до будівлі Лицею. Водночас сухопутним транспортом повернулася до Інституту і керівниця закладу К.О. Фітінгоф, яка одразу забажала бачити своїх підопічних [1, арк.46].

У літописі Олександрійської церкви, яка знаходилась при Інституті, а відтепер функціонує в стінах Одеського національного морського університету (ОНМУ) зафіксовано, що наступного дня в установі відслужили молебень та окропили кімнати інституток [4]. Прикметно, що на молебні був присутній градоначальник та виконуючий обов'язки Члена Ради, граф Федір Давидович Алопеус.

Висновки. Одеський інститут шляхетних дівчат після Кримської війни опинився в скрутному становищі. Окрім фінансових, кадрових і господарських проблем найбільшої уваги у період 1856-1858 рр. потребувало вирішення питання повернення інституції з евакуації з м. Вознесенськ до м. Одеси. Стара будівля Інституту була небезпечною для розташування в її стінах жіночого закладу освіти, тому керівництвом було порушено клопотання про переїзд до будівлі Рішельєвського Ліцею, що у свою чергу мав переїхати на нове місце. Після тривалих перемовин про компенсацію додаткових витрат 28 серпня 1857 р. Одеський інститут шляхетних дівчат було розміщено у стінах Ліцею на умовах оренди. За угодою сторін розмір орендної платні було зафіксовано у розмірі 4000 руб. на рік, а термін перебування Інституту в цій будівлі мав сягати трьох – чотирьох років.

Список використаної літератури

1. Российский государственный исторический архив, ф.759, оп.101., д.101
2. Памятная книжка на 1858 год. – СПб., в Военной типографии, 1857. – XVI, 589 с.
3. Российский государственный исторический архив, ф. 733, оп. 78, д. 827
4. Из летописи св. Александрийской церкви [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://собор.narod.ru/txt/odessa/deribas/serafimov.html>.
5. Краткий исторический очерк пятидесятилетия Одесского института Благородных девиц. – Одесса, 1879 – 44 с.
6. Кризь призму пам'яті і часу: Одеський Рішельєвський ліцей у спогадах сучасників / автор-упорядник О. О. Синявська. – Одеса: Бондаренко М.О., 2017. – 298 с.
7. Драч О.О. Освіта жіноча в Україні [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Osvita_zhin
8. Здание бывшего института благородных девиц в Одессе [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.shukach.com/ru/node/18891>.
9. Цубенко В. Л. Формування території та населені пункти Новоросійського військового поселення кавалерії (1817–1857 рр.) / В. Л. Цубенко // Чорноморська минувшина. Записки Відділу історії козацтва на Півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: Зб. наук. пр. – Вип.1.– Одеса, 2006 – С. 52-64
10. Новороссийский календарь на 1856 високосный год, издаваемый от Ришельевского лицея. – Одесса: Городская типография, 1855. – 410 с.
11. Ленц Н. Бомбардирование Одессы (10 апреля 1854 года) / Н. Ленц // Записки императорского Одесского общества истории и древности. Т. 26. – Одесса, 1906. – С. 1–108.
12. Ратушняк Э. Несколько одесских страниц из летописи рода Демидовых [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://history.odessa.ua/publication6/08.doc>.
13. Тимофієнко В. Г. Зодчі України кінця XVIII - початку XX століть. Біографічний довідник [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/timofienko/tim_zodchi_039.html#cherkunov1
14. Колесный товаро-пассажирский пароход «Николаев» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.retroflot.com/n/kolesnyj_tovaropassazhirskij_parohod_nikolaev.html

References

1. Russian State Historical Archive, fund 759, description 101, case 101, (in Russ.)
2. Memorial book for 1858 (1857). SPb: v Voennoj tipografii (in Russ.)
3. Russian State Historical Archive, fund 733, description 78, case 827, (in Russ)
4. From the Chronicle of the Holy Alexandria Church: Retrieved from <http://sobor.narod.ru/txt/odessa>.
5. A Brief Historical Sketch of the 50th Anniversary of the Odessa Institute of Noble Maidens. (1879) Odessa (in Russ)
6. Syniavska, O. (2017). Through the lens of memory and time: Odessa Richelieu Lyceum in the memories of contemporaries Odessa: Bondarenko M.O. (in Ukr.)
7. Drach, O. Women's education in Ukraine: Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Osvita_zhin (in Ukr.)
8. The building of the former institute of noble maidens in Odessa: Retrieved from <https://www.shukach.com/ru/node/18891>(in Russ)

9. Tsubenko, V. (2006). Territory and settled points of Novorossia Military Settlement of a Cavalry (1817-1857) (*Chornomors'ka mynuvshyna*), 1, 52–64 (in Ukr.)
10. Novorossiysk calendar for 1856 leap year, published by the Richelieu Lyceum. (1855). Odessa: City Printing Office (in Russ)
11. Lenz, N. (1906). Bombing of Odessa (April 10, 1854) (*Notes of the Odessa Society of History and Antiquities*), 26, 1–108 (in Russ)
12. Ratushnyak, E. Several Odessa pages from the chronicle of the Demidov family Retrieved from <http://history.odessa.ua/publication6/08.doc>. (in Russ)
13. Tymofienko, V. Architects of Ukraine in the late XVIII - early XX centuries. Biographical guide: Retrieved from <http://www.alyoshin.ru> (in Ukr.)
14. Wheeled cargo-passenger steamer “Nikolaev”: Retrieved from <http://www.retroflot.com> (in Russ)

KOROBCHUK Anna, Assistant Department of Philosophy, Political Science, Psychology and Law of Odessa state academy of civil engineering and architecture,
e-mail: korobchuk@ogasa.org.ua

REEVACUATION: THE RETURN OF THE ODESSA INSTITUTE OF NOBLE MAIDEN TO ODESSA (1856)

Abstract. *The events of the Russian-Ukrainian war necessitated the solution of a number of issues in the organization of the educational process. Since the beginning of the Russian invasion of Eastern Ukraine and the annexation of Crimea in 2015, 18 state higher education institutions have been evacuated from the occupied territories. A phenomenon in the education system of the Russian Empire XVIII - XIX century there was the emergence of women's schools, institutes of noble maiden. Odessa Institute of Noble Maiden is a closed privileged educational establishment in the south of the Russian Empire, which belonged to the 1 st level of the department of Empress Maria establishments. **The article deals** At the beginning of the Crimean War, the old building of the Odessa Institute of Noble Maiden was dangerous for the location of a women's educational institution, so the leadership filed a motion to move. The author considers the return of the Institute for evacuation in Voznesensk to Odessa.*

The research aim to characterize the process of solving the main problem of the Odesa Institute of Noble Maiden after the Crimean War – the relocation of the evacuation institution in Voznesensk to Odesa.

The research methods are based on the main principles of historicist tradition, scientific objective, comprehensive approach and data classification. **Conclusions.** The return of the institution to Odessa in 1856 was a priority issue for the leadership of the Institute. As a result of negotiations, the institution was housed in the walls of the Richelieu Lyceum. By agreement of the parties, the amount of rent was fixed at 4,000 per year, and the term of the Institute's stay in this building was three to four years.

Key words. noble Maiden institutes, women's education, nobleness, comprehensive education, the South Ukraine, department of Empress Maria establishments, closed girls's boarding schools.

Одержано редакцією 7.04.2022

Прийнято до публікації 25.05.2022

УДК 94: 334.73-051 Лев «18/19» (045)
DOI: 10.31651/2076-5908-2022-1-74-85

ФАРЕНІЙ Ігор Анатольович,
доктор історичних наук, професор кафедри
археології та спеціальних галузей історичної
науки Черкаського національного
університету ім. Б. Хмельницького,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5176-6055>,
e-mail: farenii_igor@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ «АРТІЛЬНОГО БАТЬКА» МИКОЛИ ЛЕВИТСЬКОГО ТА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ЙОГО ЕПОХИ В ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ (друга половина XIX – перші десятиліття XX ст.)

У статті розкривається проблема взаємозв'язку діяльності всесвітньовідомого українського кооперативного діяча, названого «артільним батьком», Миколи Левитського з соціокультурними рисами інтелігентського середовища його епохи.